

KÖKBÖRÜ OYUNUNUN KIRGIZ RESİM SANATINA YANSIMASI

Bekir KABAKCI¹

Öğretim Görevlisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, bekir.kabakci@manas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9045-4548

Kabakçı, Bekir. "Kökbörü Oyununun Kırgız Resim Sanatına Yansıması". Kalemîşi, 23 (2023 Güz): s. 90–97. doi: 10.7816/kalemîşi-10-23-01

ÖZ

Toplumların var olmasında geçmişten gelen inanç, kültür, örf, adet ve anelerin yaşatılıp devam ettirilmesi önemli bir yere sahiptir. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması, toplum olma bilincinin en önemli unsurlarındandır. Toplum kimliğini yansıtan sportif ve kültürel faaliyetler özgün ve milli kaldığı sürece, milletler yaşar. Kırgızlarda da diğer toplumlarda olduğu gibi kendine özgü kimliklerini yansıtan kültür ve eğlenceler vardır. Bunlar çoğunlukla at üstünde oynanan oyunlardır. Bu oyunlardan bazıları, At Çabış (At Yarışı), Kız Kuumay (Kız Kovalamak), Oodarış (At Üstü Güreş), Ulak Tartış ve Kökbörü'dür. Bu oyunlarla birlikte bozkır yaşamı ve Kırgız kültüründe atın önemi çok büyüktür. Adeta at üstünde doğup, at üstünde ölen bir toplum olarak Kırgızlarda atsız bir yaşam düşünülemez. Yaşamalarının önemli bir parçası olarak gördükleri at, sanata da yansımıştır. Birçok Kırgız ressam tarafından kökbörü oyunu, kız kovalamaca vb. at üstünde oynanan oyunlar konu olarak ele alınıp, atlar kompozisyonun en baskın figürü olarak çizilmiştir. Özellikle, 1991 yılı bağımsızlık sonrası oluşan özgür sanat ortamının etkisiyle Kırgız sanatçılar, kültürel kimliğin yansıması olan milli oyun ve sporlarını sanat eserlerine yansıtarak kültürel kimliklerini yaşatmayı hedeflemişlerdir. Bu makalede günümüz Kırgız sanatçılarının konuyu işleyiş biçimleri, kullandıkları plastik dil üzerinden yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, Kültür, Kökbörü, Resim Sanatı

Makale Bilgisi:

Geliş: 12 Mayıs 2023

Düzeltilme: 14 Haziran 2023

Kabul: 21 Haziran 2023

Giriş

"Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgız Türkleri, Çin kaynaklarında "Ge-kun", "Kie-kun", "K'i-ku", "Hegu" adıyla geçmektedir. Köktürk yazılı metinlerinde "Kırkız", Tibetçe kaynaklarda "Gir-kis" şeklinde geçen Kırgız adının, bazı araştırmacılara göre, "kır" ile "gez" kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu ve "kır gezen" anlamına geldiği; bazılarına göre ise "kırk" ve "yüz" sayılarının birleşmiş şekli olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kırgız adının, "kır Oğuz" yani kır Oğuzları kelimesinden çıktığı da belirtilir. Ayrıca "kırk- uz (soy)" kelimesinden çıkmış olabileceği de Rus ve Kırgız tarihçiler tarafından benimsenir. Kırgızlar, efsanelere göre "kırk kız"dan meydana gelmişlerdir. 20. yüzyılın başında Buhara, Rusların hâkimiyetine girince Kırgızlar da Çarlık Rusya'sının etkisi altına girmişlerdir. 1862'de Bişkek'te kurulan Rus Garnizonu 14 yılda tüm Kırgızistan'ı işgal altına almıştır. 1916 yılında zorunlu askerlik uygulaması Kırgızların Ruslara karşı isyan olaylarının patlamasına yol açmış ancak Ruslar bu ayaklanmayı şiddet yoluyla bastırılmışlar, binlerce aile Çin'e göçmüş ve yüzlerce insan kurşuna dizilmiştir. Devrimden ve kanlı bir iç savaştan sonra 1919 – 1920 yıllarında Kırgızistan'da Sovyet gücü kurulmuştur. 1926 yılında Kırgızistan, "Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını almıştır. Daha sonra 1936'da "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını almıştır. Sovyet döneminden sonra Gorbaçov'un 1986'da başa geçmesiyle başlayan "açıklık" ve "yeniden yapılanma" hareketi sonucunda Kırgızistan Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991 günü bağımsızlığını ilân etmiştir" (Kırgızistan Tarihi).

Kırgızlar'ın Millî Oyunu Kökbörü

Tarım ve hayvancılığa bağlı olan bu insanlar kışın zor şartlarında en büyük geçim kaynağı olan sürülerine bakmak, onları kurtlardan korumak için mücadele etmek zorundaydılar. Bu mücadele neticesinde kurtlardan canlı yakaladıklarını, at üzerinde birbirlerine atarak eğlendikleri bir oyun üretmişlerdir. Oynadıkları bu oyunun adına kökbörü "*bozkurt*" demişlerdir. Zamanla kurtların azalması üzerine, kurt yerine tekeyi oyun aracı olarak kullanmışlardır. Genç yaşta olanlar ise teke yerine "*ulak*" (*oğlak*) ile oynarlar ve ulak çekerler. Bundan dolayı kökbörünün bir diğer adı da "*ulak çekme*" dir. Kökbörü sözüyle ilgili olarak başka bir görüşe göre: Halk, bu oyunu oynayan kişilerin kahramanlığına, atikliğine ve yiğitliğine bakarak onlara kökbörüler demiştir. Askere gönderme zamanı pek çok yerde askerlikle ilgili çeşitli oyunlar oynanır, yarışmalar yapılır ve eğlence düzenlenirdi. Bunlardan birisi de kökbördür. Çünkü bu oyun bir askerde olması gereken bütün özellikleri ihtiva etmektedir. Oyun ihtiva ettiği özellikleri ile düşmanlara karşı daima hazır olmalarını sağlamıştır. Kırgızlarda cins, cesur ve güzel atlara da "Kök-Börü (Gök Kurt)" adı verilmektedir. "Börü" ya da "kurt" kelimesi üstünlük, büyüklük yiğitlik anlamında olup Kırgız Türkleri yiğit ve seçkin olan kişilere "Kök börü" demektedir. Kırgız edebiyatında yiğitlik ve bahadırılık sembolü olarak börü kelimesi de kullanılmaktadır. Kutadgu Bilig'te hakan anlamına gelen "Gök börü" kelimesi "Gök-kurt" anlamında yiğitlik, alplık ve hakanlığın sembolü olarak kullanılmıştır. Türklerde ise yırtıcı hayvana "börü, börü" demektedir. Oğuzlar "börü" yerine "kurt" kelimesini kullanmışlardır. "Kök-Börü" başka bir deyişle "Gök-Kurt" hükümdarların kudretini göstermek amacıyla da kullanılan bir sıfattır (Bayır, Küçükbasmacı 657).

Kırgız Resim Sanatı ve Kökbörü Oyunu

Çağdaş Kırgız resminin oluşumu 1920'li yıllarda Sovyetler dönemiyle başlar. Fakat Kırgızlarda sanat her zaman var olmuş ve halk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak günümüze kadar süregelmiştir. Özellikle 1940'lı yıllarda Kırgızistan'ın doğal güzellikleri birçok Kırgız ressamı için esin kaynağı olmuş ve karakteristik bir Kırgız manzara resmini doğurmuştur. Aynı zamanda, folklor, günlük hayat, portre ve natüremort dallarında, hatta uzay konulu başarılı eserlere de imza atmışlardır. Kırgız gerçekçi resim anlayışı, Petersburg ve Moskova'daki Repin ve Surikov akademilerinde sanat eğitimi alan Kırgız ressamlarıyla başlar. Dönemin Kırgız ressamları ülkelerinin doğal güzellikleri ve halk yaşantısından kesitleri sosyal gerçekçi yaklaşımla tuvallerine aktarmışlardır. 1960'lar Kırgız resim sanatında, çağdaş ve ulusal olma yönünde atılımlar gözlemlenir ve yeni bir sanatçı kuşağı ortaya çıkar. Bu yıllarda resim sanatında ulusal ve geleneksel değerlerin yavaş yavaş yer almaya başladığı görülür. Kırgız folkloru, ünlü "Manas" destanı, halk yaşantısının günlük kesitleri sanatçılar tarafından sıklıkla konu edinmişler, doğal, insani ve toplumsal çevreyi bir obje olarak ele alıp, onu duyumsayarak, düşünüp ve yansıtmıştır. Yaşantılarını realist bir üslupla tuvallerine aktarmışlar, bunu yaparken de halkın milli duygularına ve zevklerine ışık tuttıklarını düşünmüşlerdir. Günümüzde çok sayıda Kırgız sanatçısı, tam anlamıyla "Ulusal Kırgız Resmi" yaratmak azmindedir. Bu gayret ve şuur içinde kültürel değerleri yaşatma adına resimlerinde bu değerleri ön plana çıkararak millet olma mesajını canlı tutmaya çalışmaktadır. Kırgız resim sanatının hızlı gelişimi 1980'lerin sonu ve 1990'larda başlar. Özel sanat galerilerinin açılması, ülke dışında ve Kırgızistan'da Kırgız sanatına olan ilginin artması bu hızlı gelişime neden olarak gösterilebilir. Bu gelişmelere ışık tutan en önemli etkenlerden biri de, özgür sanat üzerinden devlet baskısının kalkmasıdır. Ayrıca devletten destek alamayan ressamların tanıtılması ve eserlerinin satışını sağlamasıdır(Enveroğlu 191-207).

Kırgız resminin günümüz temsilcilerinden, özellikle kökbörü konusunu çalışmalarına yansıtan sanatçılardan; Kanıbek Davletov, Süyütbek Torobekov, Nurlan Kudabaev, Maksat Monoldorov gibi isimler eserleriyle, milli bir spor ve eğlence olarak görülen kökbörünün farklı coğrafyalara Kırgız kültürünü iletme aracı olarak görüp tuvallerine yansıtmışlardır.

Günümüz genç sanatçılara ilham kaynağı olan ve onların yetişmesinde önemli çalışmalara imza atan Kanıbek Davletov (1957), kendi duygu ve düşüncelerini daha renkli bir yaklaşımla sunmaktadır. Davletov'un eserleri estetik öz değerleri ve ideal gerçekliği yakalama hayali ile kayda değerdir. Ustaca kullanılan fırça vuruşları, canlı ve parlak renklerin müzikal armonisi, az ve öz anlatım tarzı sanatçının kendine has üslubunun başlıca özelliklerindedir (Enveroğlu 191-207). Sanatçı bu çalışmasında ayrıntılara yer vermemiş, resimde objeleri genel bir çerçevede ele almıştır. Resimde yer alan ana unsurlar vurgulanmış. İzleyiciye adeta konunun içine çekilmesine, kaçmaya çalışan kurt ve hemen arkasında kovalayan avcılar görülmektedir. Öndeki figürlere nispeten arkadakilerde detaylara girilmemiş, gölgede kalan kısımlar resme ayrı bir gizem katmaktadır. Güçlü bir anatomik alt yapı ile birlikte görkemli estetik görülmektedir. Eserlerinde gizemlilikle birlikte, sıcak renklerin kendi içindeki armonisi ve doku şölenine dönüşerek farklı bir tat ve hava katmaktadır. Çizgi ve lekelerin uyum içindeki bütünlüğü ile birlikte kompozisyonda masalimsi bir atmosferde sunulmuştur. Toplumsal gerçekçilik açısından bakıldığında, yaşamın pozitif ve negatif gerçeklerinden olan varlık-yokluk mücadelesini renk ve kavram olarak aynı tabloda estetik bir sunum içinde yoğun bir dinamizmle ortaya koymuştur (Resim 1).

Resim 1. K. Davletov "Kökbörü" 120x400 T.Ü.Y.B. 2014, (K.U.S.M, 2023).

Süyütbek Torobekov (1958), Saint Petersburg Repin Resim Heykel ve Mimarlık Enstitüsü'nden mezun oldu. 1998 yılına kadar öğretmenlik yaptı. Halen "Turgumbay Sadıkov Kırgızistan Ulusal Güzel Sanatlar Akademisi'nde" çalışmalarına devam etmektedir. Günümüz genç ressamların yetişmesinde önemli katkılarıyla bilinen sanatçı, aynı zamanda Kırgız Sanatçılar Birliği üyesidir. Çalışmalarında; peyzajın yanında figüratif öğelerin ağırlıklı olduğu, genelde Kırgız yöresel kıyafeti giyinmiş insanların yanında portre çalışmalarının yer aldığı kompozisyonlar göze çarpar. Bu figürlerin fonunu teşkil eden zeminlerde ise geleneksel Kırgız keçe ve dokumaları yöresel motiflerle zenginleştirilerek eserlerine yansıtmıştır. Figürlerde detaya fazla girilmemiş, kütleli büyük renk lekelerin ve yerlerinin tercihi ile sıcak-soğuk renklerin zıtlık ilişkisindeki dengeyi yakalamaya çalıştığı düşünülmektedir. Eserlerinde canlı renk ve doku görsel bir coşkuya dönüşerek farklı bir etki oluşturmuştur. Kompozisyonun karakteristik özelliğinden olan figürlerin coşkusu burada da görülmektedir (Resim 2).

Resim 2. S. Torobekov "Kökbörü" 125x64 (T.Ü.Y.B. 2007) (Bağlantı 1)

Nurlan Kudabaev (1975-2023) Kırgızistan Issıkgöl bölgesinde doğdu. Bişkek'te bulunan Semyon Çüykov Güzel Sanatlar Lisesinde eğitim gördü (1991-1996). Eserlerinde; toplumun kültürel değerlerine ait espriyi renkli bir anlayış ve zıt renklerin kendi içindeki müzikal armonisini çok güzel yakalamıştır. Sert fırça vuruşlarını ustaca kullanılarak, renklerle yoğun ve dinamik bir anlatım tarzı sanatçının kendine has üslubunun başlıca özellikleri olarak görülmektedir. Resimlerinde güçlü bir anatomik alt yapı ve kompozisyon bilgisi dikkati çekmektedir.

Bayır ve Küçükbasmacı'ya göre "*Kökbörü oyunu, birleştirici ve canlandırıcı bir özellik de göstermektedir. İnsanları bir araya getirmekte ve insanlar arasındaki toplumsal bağları güçlendirip ortak değerleri pekiştirmektedir*"⁵ sözünden hareketle, Kudabaev'in resimlerinde figürlerin yoğunluğu, coşkulu ve görkemli estetiği, sağlam bir form tutuşu, büyük renk lekelerinde yerlerin tayini izleyiciyi dinlendirmektedir. Onun eserlerinde canlı renkler ve doku, cümbüşüne dönüşerek farklı bir tat ve hava kazanır. Kökbörü oyunundaki figürler, atlar savaşçı bir ruh haliyle coşkulu ve lirik ifadeyle tuvalle yansıtılarak, toplumdaki kültürel birlikteliğin işareti olarak değerlendirilebilir (Resim 3,4,5).

Resim 3. N. Kudabaev "Kökbörü" 70x120 (T.Ü.Y.B. 2020) (Bağlantı 2)

Resim 4. N. Kudabaev "Kökbörü" 150x90 T.Ü.Y.B. (2020) (Bağlantı 3)

Resim 5. N. Kudabaev "Kökbörü" 120x70 (T.Ü.Y.B. 2020) (Bağlantı 4)

Kırgızların genç ressamlarından Maksat Monodorov; 1984 yılında Bişkek'te doğmuş, 2003 yılında Semyon Çüykov Güzel Sanatlar Lisesinden, 2008 yılında Turgumbay Sadıkov Kırgızistan Ulusal Güzel Sanatlar Akademisinden ressam ve akademisyen Kanıbek Davletov'un atölyesinden mezun olmuştur. Halen aynı akademi ile birlikte Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde sanat hayatına devam etmektedir. Çalışmalarında milli ve kültürel mibadan beslenen her sanatçı gibi, Kırgız kültürünü ve folklorundan beslemektedir. Bunlardan başta kökbörü, kız kovalama, manasçılar, peyzaj ve portre gibi değişik konuları resimlerine yansıtmaktadır. Kompozisyonda, fondan gelen güçlü ışık mücadele halindeki oyuncuları ve atların ayaklarını ortaya çıkarmaktadır. Renkleri yumuşak ton değerinde kullanarak, sıcak-soğuk renk zıtlığındaki armoniyi yakalamaya çalışmıştır. Büyük fırça vuruşlarıyla lekesele etki güçlü bir şekilde yansıtmıştır. Kökbörü oyunundaki figürler ve atlar at üzerinde oynanan her oyun gibi burada da savaşçı bir ruh halinde, coşkulu ve lirik ifadeyle tuvale yansıtmıştır. Toplumdaki kültürel birlikteliğin mayası olan folklorik durum resmin ana teması olarak değerlendirilebilir (Resim 6).

Resim 6. M. Monodorov "Kökbörü" 100x50 T.Ü.Y.B. 2023 (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Sonuç

Kırgız resim sanatının önemli şahsiyetlerinden olan sanatçılar, içinde yaşadığı coğrafyanın kültürünü, millî ve otantik değerleri konu alan eserler ortaya koymuşlardır. Gelecek nesillerin yetişmesinde önemli bir rol-model olma misyonunun sorumluluğu ile eserlerinde sanatsal disipline azami gayret göstermektedirler. Başkent Bişkek'teki değişik eğitim kurumlarında genç sanatçıların yetişmesi için çalışıp, eserleriyle sanatın evrensel mesajını farklı coğrafyalara taşıma, ait oldukları kültür varlıklarını diri tutma adına konularına başta kökbörü, kız kovamalaca, mendil kapmaca gibi oyunları işlemişlerdir. Bu oyunların Kırgız sanatına katkıları günümüzde de hâlen güncelliğini korumakta ve ülke sanatına yön vermektedir. Sanatın farklı toplumlarla etkileşimi kaçınılmaz görünse de konu olarak yöreselliğin tercih edilmesi sanatsal iletişim ve etkileşimde her zaman yeğlenmiştir. Böylece insanlara; toplumsal hafıza, birlik, beraberlik, dayanışma ve aidiyet duygusunu kazandırırken kimliğin korunmasında da önemli bir unsur oluşturmaktadır. Bu tür folklorik etkinlikler grup olabilme, birlik içinde yapılması ve sosyal bağlamını da ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde kültürel hafıza gelecek nesillere aktarılarak bireylerin o kültürel formlara aşina olması ve eğitilmesi gerçekleşmektedir. Bunun bir başka yolu da, bu tür kültürel formlar sanatsal temalara katık yapılarak ve güncelliğinin korunmasıyla mümkün olur. Çağdaş Kırgız resim sanatında geleneksel köklere bağlı yeni ve özgün sanat arayışları giderek artmakta ve gelişmektedir. Ulusal ve kültürel kimlikli sanat yaratmak isteyen Kırgız sanatçılarına en fazla etki eden, beslendiği kaynak kültürel etkinlikler olan at üstünde oynanan oyunlar olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Bayır Zehra, Gülten Küçükbasmacı, "Kırgız Destanlarındaki "Kökbörü" Oyununun Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi". Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı/9 (2022)
- Bayır, Zehra ve Küçükbasmacı, Gülten (2022). "Kırgız Destanlarındaki Kökbörü Oyununun Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi". Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı/9 (2022)
- Enveroğlu İlham, "Çağdaş Bozkır Sanatı Çağdaş Kırgız Resim Sanatında eski Türk Sembolleri" Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 17(42), 191-207.
- "Gökbörü". <http://www.avrasyasporbirliigi.com/using/extensions/components/content-component/article-category-list/84-gökbörü/76-gökbörü.html>. 26 Eylül 2022.
- "Kırgızistan Tarihi". Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kırgızistan_tarihi. 25 Mart 2023.
- Bağlantı 1 <https://www.instagram.com/p/CbKNX3jsg1a/?igsh=MTC4MmM1YmI2Ng%3D%3D>
- Bağlantı 2 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=389178962269884&set=pob.100035333508196>
- Bağlantı 3 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=343438483510599&set=pob.100035333508196>
- Bağlantı 4 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=338304827357298&set=pb.100035333508196.-2207520000>

REFLECTION OF KÖKBÖRÜ GAME ON KYRGYZ ART

Bekir Kabakcı

ABSTRACT

The survival and continuation of beliefs, culture, customs, traditions and traditions from the past has an important place in the existence of societies. Transferring this value to future generations is one of the most important elements of the awareness of being a society. As long as sportive and cultural activities reflecting the identity of the society remain original and national, nations live. As in other societies, Kyrgyz also have culture and entertainments that reflect their unique identity. These are mostly games played on horseback. Some of these games are At Çabış (Horse Race), Kız Kuumay (Chasing a Girl), Oodariş (Wrestling on Horseback), Ulak Tartış and Kökbörü. Along with these games, the horse is of great importance in steppe life and Kyrgyz culture. As a society that is born on horseback and dies on horseback, a life without horses is unthinkable for the Kyrgyz. The horse, which they see as an important part of their lives, is also reflected in art. Many Kyrgyz painters have taken the games played on horses such as kökbörü game, chasing girls, etc. as a subject and horses have been drawn as the most dominant figure of the composition. Especially, with the influence of the free art environment that emerged after the independence in 1991, Kyrgyz artists aimed to keep their cultural identity alive by reflecting their national games and sports, which are reflections of cultural identity, in their works of art. In this article, the ways in which contemporary Kyrgyz artists deal with the subject are interpreted through the plastic language they use.

Keyword: Kyrgyz, Culture, Kökbörü, Painting Art